

Загальна характеристика прав людини

Лекція 1

План

1. Співвідношення термінів «людина», «особа», «громадянин».
2. Правовий статус людини: поняття, структура, види.
3. Ознаки та принципи прав і свобод людини.
4. Класифікація прав і свобод людини.
5. Правове регулювання прав і свобод.
6. Гарантії прав і свобод людини.

Співвідношення термінів «людина», «особа», «громадянин»

Термін **«людина»** визначає людську істоту з природної точки зору, як живий організм, підпорядкований біологічним законам і пристосований до суспільного способу життя.

Кожна людина, як представник людського роду, наділений особливими, притаманними лише йому індивідуальними характеристиками (зовнішність, стан здоров'я, фізичного та духовного розвитку, звички тощо) є індивідом.

Термін **«особа»** використовується для позначення людини, як учасника суспільних відносин, свідомої діяльності у соціумі.

Термін **«фізична особа»** – це людина як учасник цивільних відносин (ст.24 Цивільного кодексу України).

Термін **«громадянин»** вказує на правовий зв'язок особи і конкретної держави, громадянином якої він є і під юрисдикцією якої він перебуває.

Правовий статус: поняття та структура

Правовий статус – це юридично закріплене становище людини у суспільстві та державі.

Структура правового статусу:

- 1) правосуб'єктність особи;
- 2) права, свободи, інтереси, що охороняються законом;
- 3) обов'язки;
- 4) юридична відповідальність особи.

1. Правосуб'єктність – здатність особи бути учасником правовідносин.

Складається з двох елементів:

- **правоздатність** – здатність мати права та обов'язки;
- **дієздатність** – здатність своїми діями набувати права, їх реалізовувати, виконувати обов'язки та нести відповідальність у випадку їх невиконання.

Правовий статус: структура

2. Права – формально визначені, гарантовані державою можливості людини користуватися певними благами, які реалізуються (або не реалізуються) на власний розсуд.

(Право на вільний розвиток своєї особистості (ст.23 Конституції), невід'ємне право на життя (ст.27), на свободу і особисту недоторканість (ст.29), право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст.41), право на звернення за захистом своїх прав (ст.55) тощо.

Суб'єктивне право – визначена законом міра можливої поведінки певного суб'єкта у конкретних відносинах. Воно включає:

а) *право на власні дії* – можливість самостійного здійснення суб'єктом фактичних і юридично значущих дій;

б) *право вимоги* – можливість вимагати від зобов'язаної особи виконання покладених на неї обов'язків.

Свободи – можливості самовизначення людини в певних сферах суспільного життя (свобода слова, думки, віросповідання, свобода договору, підприємницької діяльності тощо).

Термін «свободи людини» покликаний підкреслити більш широкі можливості індивідуального вибору.

Інтереси, що захищаються законом – блага, які не визначені законом як права, але становлять цінність для людини і є предметом правових відносин (інтереси дитини при визначенні судом її місця проживання з одним із батьків).

Правовий статус: структура

3. Юридичний обов'язок – визначена законом міра належної поведінки людини.

Зміст:

а) *необхідність здійснення певних дій:*

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів (ст.65 Конституції України), сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ст.67), неухильно додержуватися Конституції України та законів України (ст.68);

б) *необхідність утримання від дій, якими можуть бути порушені права і свободі інших:*

Не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині (ст.66 Конституції), не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст.68).

4. Юридична відповідальність – обов'язок зазнати заходів державного впливу за здійснення протиправних дій, за невиконання або неналежне виконання обов'язків.

Види правового статусу

1) *загальний* – статус людини як громадянина держави, закріплений у Конституції України.

Він є однаковим для всіх незалежно від віку, статі, національності, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання або інших ознак.

2) *спеціальний* – статус людини, яка належить до певної категорії і визначає особливості її правового положення (народний депутат, пенсіонер, ВПО, УБД, суддя);

3) *індивідуальний* – сукупність персоніфікованих прав та обов'язків, які створюють унікальне правове становище людини.

Ознаки прав і свобод людини

- 1) природний характер;
- 2) універсальний характер;
- 3) невід'ємність і невідчужуваність прав і свобод;
- 4) невичерпність переліку прав і свобод;
- 5) рівність прав і свобод;
- 6) адресованість прав і свобод людини державі.

Принципи прав і свобод людини

1) **невідчужуваності та непорушності** основних природних прав і свобод людини (ст.21 Конституції);

2) **рівності** прав і свобод людини (ч. 3 ст. 24 Конституції);

3) **неможливості звуження змісту та обсягу** конституційних прав і свобод людини і громадянина при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів (ч.3 ст. 22 Конституції);

Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

4) **невичерпності прав і свобод** людини (ч.1 ст.22 Конституції);

5) **гарантованості** прав і свобод людини (ст. 22 Конституції);

6) **єдності прав та обов'язків** людини (ст.23 Конституції).

Класифікація прав і свобод людини

1. За ступенем конкретизації:

- права;
- свободи;
- інтереси, що захищаються законом.

2. Залежно від наявності громадянства:

- права людини;
- права громадянина України;
- права іноземця, особи без громадянства на території України.

3. За черговістю закріплення у законодавстві:

- права першого покоління;
- права другого покоління;
- права третього покоління
- права четвертого покоління.

4. Залежно від ролі держави в забезпеченні прав і свобод:

- негативні права;
- позитивні права.

Класифікація прав і свобод людини

5. За правовим значенням:

- фундаментальні;
- допоміжні.

6. За можливістю обмеження:

- абсолютні;
- відносні.

7. За способом реалізації:

- ті, що можуть бути реалізовані індивідуальними діями;
- такі, що можуть бути реалізовані колективними діями.

8. За сферою реалізації прав і свобод:

- особисті,
- політичні,
- економічні,
- соціальні,
- гуманітарні,
- екологічні права,
- культурні;
- медичні тощо.

Правове регулювання прав і свобод

Правове регулювання прав і свобод передбачає декілька рівнів:

- 1) міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані Україною;**
- 2) розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»;**
- 3) Цивільний, Сімейний, Житловий кодекси України, Кодекс законів про працю України, Земельний, Водний, Лісовий кодекси, Кримінальний, Кодекс України про адміністративні правопорушення;**
- 4) закони України;**
- 5) підзаконні правові акти:**
 - укази Президента України;
 - постанови Кабінету Міністрів України;
 - накази міністерств, держслужб, держагенцій та держінспекцій;
- 6) акти органів державної влади та місцевого самоврядування.**

Тенденції правового регулювання прав і свобод на сучасному етапі

- 1) розширення обсягу прав і свобод, закріплених у Конституції України;
- 2) спрямованість на міжнародні стандарти прав людини;
- 3) новелізація традиційних прав і свобод;
- 4) посилення гарантій прав і свобод;
- 5) вплив воєнного стану на реалізацію прав і свобод.

Гарантії прав людини

Гарантії прав людини — система правових механізмів, за допомогою яких забезпечується здійснення прав людини, а у разі порушення — їх відновлення, захист та відшкодування завданої шкоди.

Групи гарантії:

- 1) національні та міжнародні;
- 2) загальні та спеціальні;
- 3) державні і недержавні;
- 4) судові та позасудові;
- 5) матеріальні, процесуальні та інституціональні.

Гарантії прав людини

1. Кожному гарантується **право знати свої права**.
2. **Закони не мають зворотної сили у часі**, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність.
3. Кожен має **право на правову допомогу**.
4. Право не бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності за одне і те саме правопорушення (**одна дія двічі не карається**).
5. Особа вважається невинуватою у скоєнні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, поки її вину не доведено у встановленому законом порядку і не встановлено обвинувальним вироком суду (**презумпція невинуватості**).
6. Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом.
7. **Право на захист від обвинувачення**.

Гарантії прав людини

8. **Право не виконувати явно злочинний наказ.**

9. **Права і свободи захищаються** судом та іншими державними та недержавними органами.

10. Кожен має **право на відшкодування за рахунок держави або органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди**, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

11. Конституційні **права і свободи не можуть бути обмежені**, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.